

Litteratur som livskunskap –

tvärvetenskapliga perspektiv på identitetsbyggande
läsning. Rapport från ett symposium

Skans Kersti Nilsson

Paper presenterat vid konferensen

Mötesplats inför framtiden

ARBETSLIV • UTBILDNING • FORSKNING

15–16 oktober 2008 i Borås

BORÅS STAD

Stadsbiblioteket

HÖGSKOLAN I BORÅS
Institutionen Bibliotekshögskolan

Litteratur som livskunskap – tvärvetenskapliga perspektiv på identitetsbyggande läsning. Rapport från ett symposium

Symposium 23-24 september 2008 Högskolan i Borås, Institutionen biblioteks- och informationsvetenskap, i samarrangemang med Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Projektet har finansierats med stöd av Riksbankens jubileumsfond.

Vad menas med litteratur som livskunskap och varför sammankalla till ett forskningsinitierande symposium om just detta?

Ordet 'livskunskap' är ett uttryck för litteraturens betydelse och funktion, som valts med anknytning till den amerikanska filosofen Martha Nussbaums banbrytande arbete om filosofi och litteratur, *Love's knowledge* (1990). Nyaristotelikern och dygdeetikern Martha Nussbaum har i sin gärning ställt frågan om hur vi bör leva. Målet för människans liv är, menar hon, självförverkligande. Självförverkligande uppnås då vi väljer att leva ett gott liv. Svaret på frågan 'Hur vi bör leva' finner vi inom oss själva. Svaret är alltså i viss mening subjektivt men, som hon tydligt markerar, därför inte relativistiskt. Det råder enighet kring vad som är grundläggande för ett gott mänskligt liv.

Martha Nussbaum betraktar relationen mellan litteratur och etik som mycket intim. Vi läser för att förverkligas, vi 'läser för livet' ("reading for life", s. 29), för att ställa våra frågor till de texter vi älskar, för att söka bilder och förebilder att återspegla våra egna liv i.

Litteraturläsning ger, menar Nussbaum, den typ av kunskap som Aristoteles kallar 'fronesis', dvs. praktisk kunskap baserad på en positiv uppfattning om människans förmåga till empati och medkänsla, vilket är centralt i uppfattningen om det demokratiska samhället. Ordet 'identitetsbyggande' bör också ses i detta sammanhang. Den definition av 'litteraturläsning som livskunskap' som omfattas av symposiet bygger på följande antaganden: 'En syn på livet gestaltas i litteraturen' och 'Litteraturläsning skapar en dialog mellan text och läsare'.

Värdering av litteratur har av tradition varit en fråga om värdeskalor och om positionering mellan finkultur och populärkultur, mellan högt och lågt. Den senaste tidens litterära debatter har inte bara gällt litteraturens värde utan också synen på identitet i globaliseringens tidevarv. Kanondebatten för ett par år sedan och den nu aktuella debatten om fakta och fiktion i den självbiografiska litteraturen är några tydliga exempel på detta. Synen på litteraturens betydelse och funktion att utveckla och stärka den personliga identiteten såväl existentiellt som samhälleligt har däremot inte fått samma uppmärksamhet varken av forskningen eller i media. Symposiets utgångspunkt var därför att lyfta fram litteratur och läsning som subjektiv, som emotionell och funktionell – inte minst genom dess möjlighet att utveckla en dialog inom individen men också mellan individer på samma villkor. Denna litteratursyn förekommer inom många områden och ämnesdiscipliner. Den är med andra ord tvärvetenskaplig. Att utveckla forskning med utgångspunkt i denna syn på litteraturen är en angelägenhet inom litteraturvetenskap, biblioteks- och informationsvetenskap, inom svenskämnets didaktik och i lärarutbildningen, inom medicin och vårdvetenskap, inom psykologi, psykiatri och

psykoterapiutbildning, inom filosofi och teologi. Att symposiet uppfattats som en angeläget visades genom det positiva gensvar vi fick från tillfrågade forskare.

Symposiets uppläggning i fyra teman, fyra paneler, fyra forskare

Varje session inleddes med en tiominuters föreläsning av var och en med fokus på egen forskningserfarenhet. Därefter följde samtal och diskussion inom panelen och mellan övriga medverkande och publik.

Tema Litteratur och förståelsen för mänskliga handlingar

Temat belyste litteraturens möjligheter att utveckla empati och självförståelse.

Panelen bestod här av: Professor Anders Pettersson, litteraturvetenskap Umeå universitet; Teologie Doktor Inger Eriksson, diakon, Lund; Professor Georg Klein, mikrobiologi, tumör- och cellbiologi, Karolinska Institutet; Professor Johan Cullberg, psykiatri, Ersta Sköndal högskola

Tema Litteratur, livsåskådning och hälsa

Temat belyste litteraturens möjligheter att kommunicera existentiella erfarenheter och därigenom bidra till ökade möjligheter till självförståelse och helhetssyn.

Panelen bestod här av: Professor Torsten Pettersson, litteraturvetenskap, Uppsala universitet, Docent Juhani Ihanus, psykologi, Helsingfors universitet, Distriktsläkare Christer Petersson, Växjö, Professor Carl Reinhold Bråkenhielm, systematisk teologi, Uppsala universitet, Professor Owe Wikström, religionspsykologi, Uppsala universitet

Tema Litteratur och litteratursyn i utbildningssammanhang

Temat belyste olika perspektiv av litteraturens möjligheter att fungera som exempel på liv i utbildnings- och undervisningssammanhang.

Panelen bestod här av: Professor Margareta Petersson, litteraturvetenskap, Växjö universitet, Professor Merete Mazzarella, litteraturvetenskap, Helsingfors universitet, Professor Anders Palm, litteraturvetenskap, Lunds universitet, Professor Lena Kåreland, didaktik och litteraturvetenskap, Uppsala universitet.

Tema: Litteratur, litteratursamtal och personlig utveckling

Temat belyste relationen mellan text och läsare samt mellan läsare och läsare.

Panelen bestod här av: FD Lisbeth Stenberg, forskare i litteraturvetenskap och bibliotekarie, Göteborgs universitet, Univ.lektor Dan Stiwnne, psykoterapiprogrammet, Linköpings universitet, Univ.lektor Skans Kersti Nilsson, biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås

Ett första steg är att sammanställa en symposievolyum med samtliga föredrag.

Ett biblioteksvetenskapligt perspektiv

Symposiets huvudtalare, docent Juhani Ihanus, Helsingfors universitet, presenterade i en historisk exposé en av de centrala utgångspunkterna med rötter i katharsisbegreppet. Redan under den grekiska antiken kände man till litteraturens förmåga att väcka starka sinnesrörelser. Aristoteles menar i *Om diktkonsten* (2.300 f. Kr) att katharsis föregås av peripeti, som betyder omsvängning och igenkänning.¹ Vi måste alltså vända oss om och spegla oss i något utanför oss själva för att uppleva katharsis. Det är denna rening, som hjälper oss att ge våra liv form, helhet och identitet. Bland de kompletterande, kreativa terapierna förekommer biblioterapi eller litteraturterapi.² I Finland finns sedan 1970-talet en förening för litteraturterapi, som där närmast är knuten till psykologin och psykoterapin. Ursprungligen var biblioterapin knuten till institutioner och till vården. Läsning har betraktats som en lämplig aktivitet för sjuka och internerade sedan sekler tillbaka. Intressant för oss här och nu är hur biblioteken och bibliotekarien kommer in i bilden. Bibliotekarien har kunskaper om litteratur och vilken litteratur, som kan vara lämplig att rekommendera till olika personer med olika bakgrund och livsproblem. Det finns variationer av biblioterapi: Klinisk och humanistisk biblioterapi samt interaktionistisk biblioterapi och läsbiblioterapi.³ En del menar att bibliotekarier kan fungera som terapeuter eller förmedlare, medan andra är mer tveksamma. Under 1970- och 1980-talen utvecklades metoder och målbeskrivning för biblioterapin inom Library Science i USA. Ett antal källtexter har sammanställts av Rhea Joyce Rubin med *Bibliotherapy sourcebook* (1978). Rubin har även publicerat handboken *Using bibliotherapy – a guide to theory and practise* (1978). Detta uppsving hänger delvis samman med den samtida litteraturteorin och dess koncentration på relationen text-läsare, som var högaktuell under 1970-1980-talen. I ämnet biblioteks- och informationsvetenskap kan biblioterapi och identitetsbyggande läsning närmast knytas till litteraturvetenskapens läsarorienterade teoribildning, reader-response criticism (Wolfgang Iser och Louise M. Rosenblatt) och till kognitionspsykologins (instrumentell, personlig läsning) modeller. Många av våra studenter har valt ämnen till sina magisteruppsatser med anknytning till 'identitetsbyggande läsning' men också till biblioterapi.⁴

Bibliotekariens arbete med personlighetsutvecklande läsning i Sverige kan främst sägas anknyta till det humanistiska perspektivet, genom rekommendationer, dvs. litteraturförmedling, men också i interaktionistisk mening genom enskilda boksamtal eller boksamtal i läsecirkelform. I bibliotekssammanhang är termen 'biblioterapi' mindre vanlig, och knyts närmast till institutions- och sjukhusbibliotek. Bibliotekarier vid sjukhusbibliotekens allmänna del har, vilket framgår av en magisteruppsats, beskrivit arbetet

¹ Aristoteles, *Om diktkonsten*. I ny översättning av Jan Stolpe(1994). Uddevalla: Anamma Böcker AB. Kap. 6

² Se *Att tala eller att tala*. Red. Juhani Ihanus (2004). Helsingfors : BTJ Kirjastopalvelu

³ Hynes, Arleen, McCarty & Hynes-Berry, Mary (1986). *Biblio-poetry therapy: the interactive process – a handbook*. Boulder: Westview Press

⁴ Aineleand, Josefine (2008). *Biblioterapi på sjukhus: en kvalitativ undersökning av sjukhusbibliotekariers syn på biblioterapi* ; Andersson, Katrin (2002). *Boken – ett stöd i livets slutskede*; Bjarne, Ann-Sofi och Larson, Katarina (2004). *Läsaren i den informella läsecirkeln*; Carlsson, Lina och Östlund, Linda (2001). *Proust som Prozac: en studie av biblioterapi och läsningens läkande och utvecklande kraft*; Heinö, Agneta (2004). "Man behöver inte vara officiellt deprimerad": Om biblioterapi som biblioteksverksamhet, med Kirklees i England som exempel.

med bokvagnsronderna som indirekt interaktionistisk biblioterapi och sig själva som lyssnande medmänniska.⁵ Bibliotekets symboliska värde står för hälsa och livet utanför sjukhusmiljön. Att politiska beslut i det närmaste ödelagt denna verksamhet kan bland annat ses som ett resultat av bristande forskning på området.

Störst uppmärksamhet riktas mot barns och ungdomars läsning och identitetsutveckling. Även i integrationsssammanhang kan litteraturen fungera överbryggande. Jag vill här rikta uppmärksamhet mot de kulturpolitiska insatser i denna riktning, som genomförs i form av läsfrämjande projekt och som organiseras av biblioteken. Ett aktuellt sådant exempel är ”Muhammad från Frostmofjället – Berättelser om manlighet i mångkulturella miljöer – ett läsfrämjande projekt med inriktning på pojkar och män”.⁶ Det vore önskvärt att detta och liknande projekt synliggörs av forskningen.

En annan anknytning till litteraturens och läsandets helande och utvecklande effekter framgår av *Kultur för hälsa: en exempelsamling för forskning och praktik* (Statens folkhälsoinstitut 2005:23). Här ställer Statens folkhälsoinstitut frågan ”På vilket sätt påverkas hälsan av skrivande eller berättande om djupa känslor?” Folkhälsoinstitutet menar att kulturupplevelser ger en lugnande effekt och stimulerar till överblick och gemenskap. Hälsa kan definieras som att ha möjlighet att genomföra sitt önskade livsprojekt. (Ibid.)

Men är det verkligen så att litteratur och läsning i sig gör människan bättre och rentav god? Frågan aktualiserades under symposiet. Man brukar påpeka att diktatorer också kan vara litteratur- och konstälskare. Litteraturläsning kan också väcka negativa impulser och på så vis vara destruktiv. Litteraturen i sig gör inte människan god, den ger emotionella upplevelser och är performativ, den visar fram tänkbara liv, livslösningar och handlingsmöjligheter. Den ger upphov till emotion, kontemplation och reflexion.

Biblioteksvetenskapen har, som jag ser det, goda möjligheter att utveckla forskning, som anknyter till litteraturläsningens effekter på människan. Biblioteken har ett friare och öppnare förhållningssätt och därmed syn på litteratur, som går vid sidan av och som definitivt överskrider nyhetstänkandet. Litteraturförmedlingen utgår också från samtal och dialog kring litteratur utifrån individens önskemål och behov. Det finns, med andra ord, mycket att utforska och utveckla.

⁵ Aineland, Josefine(2008). *Biblioterapi på sjukhus: en kvalitativ undersökning av sjukhusbibliotekariers syn på biblioterapi*. S. 33

⁶ Statens kulturråd www.kulturradet.se

Referenser

Aineland, Josefine (2008). *"Biblioterapi på sjukhus" - en kvalitativ undersökning av sjukhusbibliotekariers syn på biblioterapi*. Borås : Högsk. (Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap; 2008:51)

Aristoteles, 384 – 322 f. Kr., *Om diktkonsten*. Ny översättning av Jan Stolpe; förord av Arne Melberg (1994). Uddevalla: Anamma Böcker AB

Att tiga eller att tala. Red. Juhani Ihanus (2004). Helsingfors : BTJ Kirjastopalvelu

Bibliotherapy sourcebook. Ed. by Rhea Joyce Rubin (1978). Phoenix, Ariz. : The Oryx Press

Hynes, Arleen, McCarty & Hynes-Berry, Mary (1986). *Biblio-poetry therapy: the interactive process – a handbook*. Boulder: Westview Press

Kultur för hälsa: en exempelsamling för forskning och praktik [redaktör: Regina Winzer] (2005). Stockholm : Statens folkhälsoinstitut. (Statens folkhälsoinstitut 2005:23)

Nussbaum, Martha Craven (1990). *Love's knowledge : essays on philosophy and literature*. New York : Oxford Univ. Press

Rubin, Rhea Joyce, (1978). *Using bibliotherapy – a guide to theory and practise*. Pheonix, Ariz. : The Oryx Press